

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2016/3

yıl: 7 cilt: VII sayı: 15

Thomas Aquinas'ta Meleklerin Mahiyeti Problemi

Hamdi GÜNDOĞAR*

Özet

Thomas Aquinas, *Summa Theologica* adlı eserinde meleklerin mahiyeti, onların fiilleri ve ahlaki durumlarını farklı başlıklar altında ele almıştır. Aquinas meleklerin özleri, akıllı olmaları, irade sahibi olmaları gibi özelliklerini mercek altına almış, akli delil ve yorumlarla bunları izah etmeye çalışmıştır. Aquinas zaman zaman Kutsal Kitap'a yaptığı referansların yanı sıra kendinden önceki filozof ve bilginlere de referansta bulunmuş, onların görüşlerini değerlendirmiş ve bazen tenkit etmiştir. Aquinas'ın meleklerle ilgili düşünceleri kutsal kitaba uygun olduğu gibi aklen de tutarlıdır denilebilir.

Aquinas'ın düşüncesinde melekler ruhani varlıklardır. Aquinas'a göre melekler, ontolojik, ahlak ve akıl başta olmak üzere her yönüyle insanlardan üstündürler. Aquinas'a göre melekler zekâ ve bilgi ve irade sahibidirler.

Anahtar Kelimeler: Aquinas, melek, mahiyet, bilgi, irade.

The Problem of Nature of Angels in Thomas Aquinas

Abstract

Thomas Aquinas examines the nature of angels, their acts and morals in details in his book called *Summa Theologica*. He examines angel's essence, intelligence, will and origin. He tries to explain those abilities with reasonable evidences and interpretations. Aquinas refers to the bible as well as to the former philosophers. He evaluates their thoughts but sometimes he criticises them. We can say that Aquinas's thoughts about angels are suitable to the bible and consistent within the mental perspective viewpoint.

In thought of Aquinas, angels are spiritual beings. According to him angels are entirely superior to the human being such as ontologically, mentally, morally and they have intelligence, knowlegde and will.

Keywords: Aquinas, angel, nature, knowledge, will.

* Doç. Dr., Adıyaman Ü., İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi A. B. D. hamdigundogar@hotmail.com.

Giriş

Thomas Aquinas (ö.1274) ortaçağda yaşamış, Hıristiyan teolojisinin önde gelen bilgin ve din adamlarından biridir. Aquinas, dini kimliğinin yanı sıra Tanrı'nın varlığı ve sıfatları başta olmak üzere ilahiyat konularında önemli tezleri olan bir filozoftur. Aquinas filozof kimliğiyle düşüncelerinde aklın verilerini kullanırken diğer taraftan dini kimliğiyle Kutsal kitaba sık sık referansta bulunmuştur.

Thomas Aquinas eserlerinde Tanrı'nın varlığı, Teslis, Tanrı'nın zâtı ve sıfatları, Melekler, Ruh, insan fiilleri vb. konuları ele alıp incelemiştir. Aquinas'ın üzerinde durduğu başlıklardan birisi de meleklerdir. *Summa Theologica* adlı eserinde Aquinas, meleklerin mahiyeti, onların fiilleri ve ahlaki durumlarını farklı başlıklar altında işlemiştir. Aquinas meleklerin özleri, akıllı olmaları, irade sahibi olmaları ve orijinleri gibi özelliklerini mercek altına almış, akli delil ve yorumlarla bunları izah etmeye çalışmıştır.

“Thomas Aquinas'ta meleklerin mahiyeti” konusuna geçmeden önce ilahi dinlerde melek tasavvurlarını özetle hatırlamakta yarar vardır.

İlahi dinlerin inanç esaslarından birisi meleklerle imandır. İlahi metinlerde bildirildiği üzere görünmeyen gaybi varlıklardan olan melekler farklı biçimlerde tasavvur edilmiş, mahiyetleriyle ilgili değişik bilgiler verilmiştir.

Yahudilikte melekler ruhanî tabiatlı görünmez varlıklardır. Yeryüzünde görev yapmaya geldiklerinde insan şekline girer ve insan gibi konuşurlar,¹ yer ve içerler.²

Meleklerin hangi cevherden yaratıldığı ile ilgili olarak, bazı teologlar onların duman ve ateşten yaratılmış olduklarını iddia etmişlerdir. Bu iddianın kaynağının

1 Tekvîn, 19/1; 18/2.

2 Tekvîn, 18/8.

Yahudiliğe ait apokratif bir eser olan Enoch'un kitabında anlatılanlar olduğu belirtilmektedir.³

Eski Ahid'de "Allah oğulları" diye nitelenen meleklerin insan kızlarıyla evlendikleri,⁴ meleklerin ateş veya rüzgârdan yaratıldığı⁵ yönündeki ifadeler sebebiyle onların tamamıyla ruhanî olup olmadıkları tartışılmıştır.⁶

Başlangıçta melek kültü yasaklanmış iken⁷ Yahudiliğin aksine Hıristiyanlık'ta zamanla melekler bir kült objesi haline gelmiştir. Saint Augustin, (ö. 430) tapınmak suretiyle değil sevgi ve saygı yoluyla meleklerle tâzimde bulunulması gerektiğini belirtmiştir.⁸

Hıristiyan teolojisinde melekler, bir bedene sahip olmamakla birlikte, istedikleri zaman insan veya başka şekillerde görünebilen, farklı sınıflarda ve çok sayıda bulunan, Tanrı-Mesih-İnsan-Âlem ile ilgili pek çok görevleri yerine getiren ruhsal varlıklar olarak anlatılmaktadır.⁹ İncillerde meleklerin sık sık belirli şekiller altında görünmeleri kendilerine bir beden atfedilmesine sebep olmuştur. Ancak meleklerin insanlara benzer bir bedenlerinin olmadığı kabul edilir. İncillerde meleklerin ölümsüz olduğuna,¹⁰ imtihana tâbi tutulduklarına,¹¹ kendilerine ibadet edilmesi gerektiğine,¹² derece olarak İsâdan aşağı,¹³ insandan üstün bulduklarına,¹⁴ farklı şekillerde görülebildiklerine ve kanatlı olarak zikredilmelerinin mecazi olup bununla Tanrı'nın emirlerini çok çabuk yerine getirmelerinin kastedildiğine¹⁵ dair bilgiler vardır.

İslâm'a göre melekler; son derece güçlü, kuvvetli,¹⁶ şuurlu¹⁷ ve gözle görünmeyen varlıklardır.¹⁸ Nurdan yaratılmış olup¹⁹ erkeklik-dişilik, yeme-içme, uyuma, yorulma, usanma gibi maddî özelliklerden arınmış varlıklardır.²⁰ Onlar Allah'ın verdiği görevleri yerine getirir, ona ibadet eder ve onun emrinin dışına çıkmazlar,

3 Erbaş, Ali, *Melekler Âlemi*, İstanbul: 1998, s.72-73.

4 Tekvîn, 6/2.

5 Mezmurlar, 104/4

6 Ali Erbaş, "Melek", *DİA*, XXIX, 39.

7 Koloseliler'e Mektup, 2/18; Vahiy, 22/8-9.

8 Erbaş, "Melek", *DİA*, XXIX, 39.

9 Rabb'i David Cooper, *God is a Verb Kabbalahand Practise of Mystical Judaism*, New York: 1997, s.141-142; Murat Serdar, "Hıristiyanlık ve İslam'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)", *Bilimname*, 17 (2009), s.146.

10 Luka, 20/36.

11 Matta, 25/41; II. Petrus, 2/4; Yahuda, 6.

12 Koloseliler'e Mektup, 2/18.

13 Efesliler'e Mektup, 1/22-23.

14 İbrâniler'e Mektup, 2/7.

15 Yuhanna Vahiyi, 14/6-8.

16 Necm, 53/5.

17 Bakara, 2/30

18 İsrâ, 17/92.

19 Müslim, *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekaik*, 60.

20 Hud, 11/70; Enbiya, 21/19-20; Saffat, 37/149-153.

ona isyan etmezler.²¹ Uzayda son derece süratle hareket edebilmekte²² ve Allah'ın emir ve izni ile çeşitli şekillere girebilmektedirler.²³ Normal şartlarda gözle görülemezler. Peygamberler onları aslı suretleri ve büründükleri biçimleri ile görebilirler.²⁴ Onlar, Allah'ın talim ettiği hususları, öğrettiği kadarıyla bilebilirler.²⁵

İslam'da meleklerle imanın bir esası olarak, nurdan yaratılmış, erkek ve dişiliği olmayan varlıklar olarak ifade edilirken diğer dinlerde onlara bazı insani özellikler isnad edilebilmiştir. Allah'ın kendi birliğini meleklerin şahitliği ile teyit etmesi,²⁶ Kuran-ı Kerim'i kendi ilmi ile indirdiğine melekleri şahit tutması²⁷ meleklerin irade ve şuurlu varlıklar olduğuna işaret etmektedir.²⁸

1. Kâinatta Ruhsal Varlıklar Mevcudiyeti Meselesi

Thomas Aquinas meleklerin mahiyeti ile ilgili düşüncelerinden önce evrende ruhsal varlıkların olma imkânı üzerinde görüşlerini açıklamıştır. Aquinas'a göre Tanrı'nın özünden çıkan her şey iyidir. Çünkü Tanrı varlıkları kendi akıllı ve iradesiyle varlığa getirmektedir. Evren bütün kemal sıfatlarına sahip olan Tanrı'nın eseridir. Dolayısıyla evren mükemmel bir varlıktır.²⁹

Aquinas kâinatta ruhani varlıkların olduğunun kabul edilmesinin gerekli olduğunu belirtir ve gerekçe olarak evrenin mükemmelliğini gösterir. Ona göre evrenin mükemmelliği akıllı varlıkların ve ruhani yaratıkların olmasını gerekli kılar.³⁰ Esasen Tanrı tarafından yaratılması kararlaştırılan bir varlık iyidir ve bu iyi olan şey Tanrı'nın zatı ile bütünleşmiştir.³¹ Tanrı yarattığı şeyler için en iyisini planlamıştır. Yarattığı şeylerin kendisi gibi mükemmel olmasını irade etmiştir. Tanrı'nın yarattıkları akıllı ve mükemmel şeyler olmalı ve onlar Tanrı'nın yaratmasına layık durumda olmalıdırlar.³²

Aquinas'a göre eski düşünürler aklın gücünün yeterince farkına varamamışlar ve duyu ile aklın arasını ayırma konusunda başarılı olamamışlardır. Onlar duyu ve hayal gücünün dışında dünyada bir şeyin mevcut olmadığını düşünmüşlerdir. Fakat duyudan üstün olan akıl, makul bir şekilde göstermektedir ki sadece akılla kavranabilen bazı ruhani varlıklar mevcuttur. Ruhani varlıklar Tanrı ile maddi

21 Nahl, 16/50; Enbiyâ, 21/27-28; Tahrîm, 66/6; Fussilet, 41 /38.

22 Meâric, 70/4; Fâtır, 35/1.

23 Hûd, 11/69-70; Meryem, 19/16-17; Hicr, 15/51-52; Zâriyât, 51/24-28.

24 İsrâ, 17/95; Tevbe, 9/26; Ahzâb, 33/9.

25 Bakara, 2/30-33.

26 Âl-i İmran, 3/18.

27 Nisâ, 4/166.

28 Emrullah Fatîh, "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2 (2015), s.790.

29 Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Şikago: 1952, s.269.

30 Aquinas, *Summa Theologica*, s.269-270.

31 Aquinas, *Summa Theologica*, s.269.

32 Cames Collins, *The Thomistic Philosophy of the Angels, a Dissertation.*, Washington D.C.: 1947, s.320.

varlıklar arasındaki bir kademede yer alırlar. Öyle görünüyor ki bir melek bütünüyle ruhsal bir varlık değildir.³³

Thomas Aquinas yaratılan varlıkları maddi, ruhani/manevi ve madde ve ruh terkiinden oluşan varlıklar şeklinde üçe ayırır ve bunlar arasında farklılıkların olduğunu belirtir. Aquinas bunları şöyle isimlendirir: İlk olarak; Kutsal kitapta melek olarak adlandırılan saf ruhani varlıklar. İkinci olarak tamamen maddi varlıklar, üçüncü olarak; mürekkep madde ve ruhtan mürekkep varlık olan insan.

Meleklerle ilgili düşüncesinde Aquinas, sırasıyla onların özlerinin ne olduğu, onların idrakleri, iradeleri ve yaratılışlarını göz önünde bulundurur. Bunun yanında Aquinas meleklerin özlerinin maddi varlıklarla ilgisine de dikkat çeker.³⁴

2. Meleklerin Mahiyeti

Aquinas'ın naklettiğine göre bazı kişiler meleklerin cisim ve şekilden oluştuğunu iddia etmişlerdir. Aquinas bu görüşü savunanlardan birisinin Avicebron (İbn Cebiol) (ö. 450/1058)³⁵ olduğunu ve onun bu görüşünü *Fount of Life* (Hayatın Kaynağı) isimli eserinde dile getirdiğini belirtir. Aquinas'a göre Avicebron, akıl ile seçkin hale gelen her şeyin farklı olduğunu zannediyordu. Ruhani özlere gelince zihin bazı şeyleri cismani özlerden ayrı olması vasıtasıyla bazı şeyleri de aynı olması vasıtasıyla kavrar. Bu sebeple maddi şeylerden ayırt edilen ruhani şeylerin bir formu olduğu ve bu farklı olan forma tabi olan şeyin ise maddi olduğu sonucuna ulaşıyor. Bu sebeple o evrensel ruhani ve cismani olan varlıkların aynı şey olduğunu iddia ediyordu, oysaki şöyle anlaşılmalıydı; niceliğin formunun cismani şeylerin özünden etkilendiği gibi manevi özün formu da aynı şekilde ruhani cevherden etkilenmiş olmaktadır. Meseleye yakından bir göz atmak ruhani ve cismani şeylerin aynı olmadığını göstermek için yeterlidir. Çünkü ruhani ve cismani şeyin öz olarak birbirleriyle aynı olması mümkün değildir. Aksi takdirde bir şey aynı anda hem ruhani hem de cismani olur ki bu da mümkün değildir.³⁶

Aquinas'a göre akli bir öz için maddi herhangi bir biçim imkânsızdır. Akli olarak ayırt edilen şeylerin gerçekte ayırt edilmesi zorunlu değildir çünkü zihin, şeyleri onların formuna göre değil, kendi moduna göre kavrar. Bu nedenle değer olarak aklımızdan aşağı olan maddi şeyler zihnimizde kendi varlıklarından daha

33 Aquinas, *Summa Theologica*, s.269-270.

34 Aquinas, *Summa Theologica*, I, 269.

35 İbn Cebiol (Ebü Eyyüb Süleymân b. Yahyâ) (ö. 450/1058). İspanya'da yaşayan Yahudi filozof ve şair. 411 (1020-21) yılında İspanya'nın Mâleka (Malaga) şehrinde doğdu. yahudi literatüründe Şelomoh ben Yehudâh, Batı literatüründe Solomon ben Judah, Salomon Ibn Gabirol olarak tanınmakta, Latince yazılarda Avicebron, Avengebirol, Avengebrol, Avencebrol ve Avicebrol şeklinde geçmektedir. Hayatına dair bilgilerin temel kaynağı kendi şiirleridir. Yine hayatıyla ilgili bazı ayrıntılar Ortaçağ müslüman düşünürlerinden Sâid el-Endelüsi ile yahudi filozof Moses İbn Ezra'nın çalışmalarında mevcuttur. Öte yandan Solomon *Munk Mélanges de philosophie juive et arabe* adlı eserinde, o güne kadar İbn Cebiol'ü müslüman veya hristiyan gösteren Avrupalı ilim adamlarının yanlışlığını ortaya çıkararak onun hakkında bilinmeyen pek çok konuyu aydınlatmıştır (Sahbân Halifât, "İbn Cebiol", *DIA*, XIX, 386).

36 Aquinas, *Summa Theologica*, s.270

basit bir şekilde var olurlar. Diğer taraftan melekler has olan öz bizim aklımızdan üstündür ve bundan dolayı aklımız onları kendi özleriyle kavrayamaz, fakat kendi gücü nispetinde onları anlayabilir ve aynı şekilde Tanrı'yı da kavrar.³⁷

Aquinas'ın naklettiğine göre bazıları bütün ruhsal özleri ve ruhları aynı türden saymışlardır. Bonaventure (ö. 1274)³⁸ gibi bazıları şöyle diyor; bütün melekler bir cevher türüdür ama ruh değildirler, diğer bazıları da meleklerin bir cevher türünün hiyerarşik yapısına ya da bir düzenine sahip olduklarını iddia etmiştir. Aquinas'a göre bu imkânsızdır. Çünkü sayıca farklı olup aynı cevher türünden olan bu tip şeyler surette aynıdır fakat maddesel olarak farklıdır. Eğer bundan dolayı melekler cevher ve suret olarak aynı olmasalardı o takdirde iki meleğin aynı cevher türünde olması imkânsız olurdu ve melekler farklı cevhere sahip olsalardı birkaç meleğin bile aynı türden olması imkânsız olurdu. Çünkü cevher için birinin diğerinden ayrı olması prensibi zorunludur. Niceliğin bölünmesi prensibine göre, ruhani olmaları sebebiyle onların güçlerinin ve özlerinin çeşitliliğine göre sadece türlerin çeşitliliğine değil aynı zamanda cinslerin de çeşitliliğine sebep olur.³⁹

Aquinas'a göre meleklerin kendi öz tabiatlarında bir değişim ya da bozulma olmaz. Bunun sebebi şu prensiptir: "Bir şeyin sureti kendi öz cevherinden ayrılmadıkça bozulmaz." Bu sebeple bir meleğin mevcut sureti özünden ayrılmadığı için bozulması imkânsızdır. Bir şey kendi özünden ayrılmadıkça bozulmaz, ama bir şey özünden ayrılırsa bozulur. Melekler dahil hiç bir varlık Tanrı'nın koruması olmadan özünü ve asliyetini koruyamaz. Diğer varlıklar gibi melekler de Tanrı'nın iradesiyle yaratılmış olup O'nun koruması altındır.

3. Meleklerin Cismani Varlığı Meselesi

Aquinas'ın naklettiğine göre Augustine meleklerin İbrahim (as)'a beden olarak göründüklerini söyler.⁴⁰ Ancak Maimonides (ö. 1204)⁴¹ gibi bazıları meleklerin asla cismani bir bedene girmediklerini iddia ederler. Onlara göre kutsal kitaplarda okuduğumuz meleklerin görünme durumları peygamberin onları kendine has hayal gücü ile görmesidir.⁴² Aquinas'a göre bu düşünce Kutsal kitapların amacına karşıdır. Çünkü hayali görüntü olarak görülen her şey kişisel tasavvurdur

37 Aquinas, *Summa Theologica*, s.271.

38 Aziz Bonaventure, 1217-1274 yılları arasında yaşamış Hristiyan düşünürdür. Skolastiğin ilk büyük düşünürü olan Bonaventure, bir filozof ve teolog olarak mistik teoloji alanında eşsiz bir ilahiyatçı olarak görülmüştür (Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: 2002, s.193).

39 Aquinas, *Summa Theologica*, s.273.

40 Augustine, *City of God*, XVI, 29 (PL 41,508)'den nkl. Aquinas, *Summa Theologica*, s.276.

41 Ebü İmrân Mûsâ b. Ubeydillâh (İbn Meymûn) el-Kurtubî el-İsrâîlî. Yahudi din âlimi, filozof ve tabip. Genellikle Ortaçağ'ın, hatta bazılarına göre bütün dönemlerin en büyük yahudi filozofu olarak bilinen İbn Meymûn, ilköğrenimini Kurtubâda gördükten sonra on üç yaşında iken ailesiyle birlikte Endülüs'ün günündeki Meriye'ye (Almeria) gitti. Bu sırada hemşehrîsi İbn Rüşd de Meriye'ye yerleşmişti. İbn Meymûn bu göçler sıratında yahudi ilâhiyatı, tıp ve felsefi disiplinlerdeki öğrenimini devam ettirdi (Mustafa Çağrırcı, "İbn Meymun", *DİA*, XX, 194).

42 Maimonides, *Guide for the Perplexed*, II, 6 (FR162)'den nkl. Aquinas, *Summa Theologica*, s.276.

ve sonuç olarak herkes tarafından aynı şekilde görülmez. Bununla birlikte Kutsal kitap zaman zaman meleklerin genel olarak herkes tarafından görülmek amacıyla görüldüğünü bildirir. Nitekim İbrahim'e (as) görünen melekler hem onun tarafından hem de bütün ailesi tarafından görülmüşlerdir. Ayrıca melekler Lut (as) ve Sodom halkı tarafından da görülmüşlerdi. Bütün bunlar gösteriyor ki; meleklerin bu görünmeleri insanların görebileceği bir biçimde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bir beden sadece bu şekilde görülebilir. Sonuç olarak melekler ne cismanidirler ne de onların içine girdikleri bir bedeni vardır. Onlar ruhani varlıklardır.⁴³

Aquinas'ın ifadelerinde şunu anlamak mümkündür. Melekler öz olarak ruhani varlıklardır. Ancak onlar gerek peygamberler gerekse halktan bazıları tarafından görülmüşlerdir. Onların bu görülme durumu meleklerin asli yapıları itibariyle değildir. Melekler farklı kılıklara girebilme yeteneğine sahiptirler ve insanlar meleklerin girmiş oldukları bu bedenleri görmüşlerdir. Aquinas'ın bu görüşü ilahi dinlerdeki öğretilere uygun düşmektedir.

“Melek” isminin, hem İslâm, hem de Hıristiyanlık teolojisinde, “çeşitli şekillere bürünebilen, nûrânî ve lâtif cisim” anlamında, bir varlık türüne ad olarak verildiği bilinmektedir. Bu varlıklar, kendilerini görünür kılmadıkları zaman, gözle görülmezler. Bizden ve tabiattaki diğer canlılardan farklı bir varlık kategorisini oluştururlar.⁴⁴

4. Meleklerde Mekân ve Güç İlişkisi

Aquinas'a göre bir meleğe yakışan bir mekânda olmasıdır. Ancak bir meleğin ve bir bedeninin aynı şekilde bir mekânda yer aldığını söylemek kuşkuludur. Bir bedeninin bir mekânda yer aldığını söylemek onun nicelikli boyut olarak fiili bir şekilde yerle mekân ile temas kurmasıdır. Fakat meleklerde böyle bir nicelik yoktur, onların mekânda yer tutması sanal bir durumdur. Bir melek bir cismani mekâna meleklik gücünün herhangi bir şekliyle nüfuz edebilir.⁴⁵ Buradan şu anlamak mümkündür: Aquinas'ın düşüncesinde meleğin ruhsal yönü ile girmiş olduğu bedenle beraber aynı anda bir mekânda bulunmaları söz konusu değildir. Ancak ruhani varlığıyla ayrı, girmiş olduğu bedenle ayrı bir mekân tutması vardır.

Aquinas'ın düşüncesinde meleklerin gücü sınırlıdır ve onlar belli bir hilkat ile yaratılmışlardır. Hâlbuki her şeyin evrensel sebebi olan ilahi güç ve öz sınırsız ve sonsuzdur. Bundan dolayı Tanrı kendi gücüyle her şeyi etkiler ve bu sadece bir yer ve anda değil her yeredir. Meleklerin gücünün sınırlı olmasından dolayı bütün şeyleri kapsamaz ancak belirli bir şeyi etkiler. Çünkü bir güce ilişkin olan herhangi bir şey belirlenmiş olan bir şeyle ilgili olmalıdır. Var olan her şeyin bütün olarak Tanrı'nın evrensel gücüne bağlı olmasından dolayı ancak belirli bir şey bir meleğin

43 Aquinas, *Summa Theologica*, s.276.

44 Serdar, “Hıristiyanlık ve İslâm'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)”, s.143.

45 Aquinas, *Summa Theologica*, s.279.

gücüyü ilgili olabilir. Dolayısıyla melek, fiili olarak kendi gücüyle bir yerde olabileceğine göre o her yerde ya da birkaç yerde olamaz, ancak bir mekânda olabilir.⁴⁶

Aquinas meleklerin kendi güçleriyle uzayda dolaşabildiklerini, orta uzayı geçmeden uç noktadaki bir yerden diğer birine geçiş yaptıklarını söyler. Ona göre bu durum bir meleğin tabiatına uygundur ancak bu bir beden ile olmaz çünkü bedenın teşkil ettiği bir yer vardır, bundan dolayı beden mekândaki hareket kanunlarına tabidir. Fakat meleğin özü bir mekânla kaplanan bir şey değildir, bilakis o kaplanan şeyin üzerindedir. Bundan dolayı ara uzayı geçmek meleğin kontrolü altındadır, dilerse geçer dilerse geçmez.⁴⁷

İslâm'da melek denilince, kâinat üzerinde Allah namına tasarrufta bulunan, O'nun emirlerini ve verdiği vazifeleri aynen yerine getiren, ilim, irade, kudret sahibi mânevî varlıklar anlaşılmaktadır.⁴⁸ Meleklerin ilim, irade ve kudret sahibi olmaları, İslâm'ın melek inancı açısından da kabul edilen bir husustur. Ancak onların bu özellikleri sınırsız ve mutlak değildir.

5. Meleklerde Günah Meselesi

Aquinas'a göre melekler kendi öz tabiatları gereği günahsızdır. Bunun sebebi hiçbir şeyin kendi tabiatı dışına çıkmadığı sürece bozulmamasıdır. Bu sebeple bir melek kendi mahiyetini sürdürdüğü sürece onun özünün bozulması imkânsızdır. Çünkü bir şeyin kendine ait olan özü ondan hiçbir zaman ayrılmaz. Fakat kendisiyle ilişkili olup başkasına ait olan şey ondan ayrılabilir. Örneğin yuvarlaklık daireden hiçbir zaman ayrılmaz çünkü yuvarlaklık daireye ait olan bir şeydir. Fakat bronz bir halka dairesel biçiminden mahrum kalmışsa yuvarlaklık vasfını kaybedebilir. Sonuç olarak madde ve formdan oluşan bir öz maddeden ayrılmış olduğu halini muhafaza eder, fakat form meleklerde olduğu gibi kendi varlığı içinde kalmayı sürdürürse kendi varlığını kaybetmez. Bu sebeple meleklerin maddenin dışında olma durumu kendi özlerinin bozulmamasının sebebi olmaktadır.⁴⁹

İslâm'da Allah tarafından kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getirmekle yükümlü olan meleklerin günah işlemedikleri ve mâsum oldukları yönünde Kur'an'da birtakım beyanlar bulunmaktadır. Onlar, onurlandırılmış kullar olarak söz ve davranışta Allah'ı aşmaz ve sadece O'nun emirleriyle hareket ederler.⁵⁰ Melekler bu özellikleriyle itaatsizlik gösterebilen cinlerden ve insanlardan ayrılmaktadır. Allah'ın Âdem'i ve dolayısıyla insan türünü yaratacağı yolundaki beyanına meleklerin itiraz etmesi⁵¹ onların Allah'a itaat yükümlülüklerine aykırı gibi gö-

46 Aquinas, *Summa Theologica*, s.279.

47 Aquinas, *Summa Theologica*, s.283.

48 Serdar, "Hıristiyanlık ve İslâm'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)", s.143.

49 Aquinas, *Summa Theologica*, s.274.

50 Enbiyâ, 21/26-27.

51 Bakara, 2/30.

rünüyorsa da müfessirler, bunun karşı çıkma amacına değil görüş bildirme veya gerçeği öğrenme gayesine mâtuf olduğunu kabul ederler. Nitekim bu âyetin devamında ve konuyla ilgili diğer âyetlerde meleklerin mutlak bir teslimiyet içinde buldukları açıkça görülmektedir.⁵²

6. Meleklerde Bilgisi Meselesi

Thomas Aquinas meleklerin zekâ ve bilgi sahibi olduklarını, Tanrı'yı, kendi varlıklarını ve başka varlıkları bildiği düşüncesini taşır. Ona göre meleklerin zekâ gücü her şeyi anlayacak kadar geniştir, çünkü aklın nesnesi evrensel varlık ya da evrensel gerçektir. Bununla beraber meleğin özü kendi cins ve türü ile sınırlı olması sebebiyle kendi içinde her şeyi kapsamaz. Bu durum ancak sonsuz olan ve mutlak olarak her şeyi kendi içinde mükemmel bir şekilde kapsayan ilahi öz için uygundur. Bu sebeple sadece Tanrı kendi özü itibariyle her şeyi bilir. Fakat bir melek kendi özü ile her şeyi bilmez ve onun zekâsı eşyayı bilmek için mükemmelleştirilmiştir.⁵³

Melek maddi olmayan ruhani bir varlık olduğu için o gerçek anlamda kendine has bir zekâ sahibidir. Bundan dolayı o kendi varlığı kendisinin tabiatından dolayı bilir ki o tabiat onun özüdür.⁵⁴ Meleklerin bilinçli eylemleri muntazamdır çünkü onlar bilgileri gerçeğin kaynağından alırlar ki o Tanrı'dır. Onların idrakleri değişmez çünkü onlar eşyanın hakkındaki saf hakikati basit bir sezgiyle elde ederler.⁵⁵

Aquinas'ın düşüncesinde manevi varlıklar, cismani ve ruhani varlıkların her ikisi Tanrı kelimelerinden etkilenmişlerdir, öyle ki her melek fitri ve ruhani varlığına göre kendi öz türü olarak Tanrı kelimelerinden etkilenmiştir. Bu sebeple o kendi türünün tabiatıyla yaşayarak kendini anlamak durumundadır ve kendi zatını onunla anlamalıdır. Böyle iken diğer cismani ve ruhani tabiatların formları sadece kendi anlaşılır varlıklarının etkisindedirler. Böylece bu şekildeki etkilenmiş türler ile o cismani ve ruhani yaratıkları bilir.⁵⁶

Melekler fitri yetileriyle Tanrı hakkında bazı bilgilere sahip olabilirler. Tanrı tasavvuru Tanrı tarafından meleğin fitratına konulmuştur. Melek Tanrı'yı fitratına konulmuş olan tasavvur ile bilir. Ne var ki o Tanrı'nın özünü göremez. Çünkü ilahi özü temsil eden bir şey yaratılmış değildir.⁵⁷

Melekler ilim sahibi varlıklardır.⁵⁸ Allah yeryüzünde insan yaratacağını meleklerine bildirmiş ve insan hakkında meleklerin dikkatini çekmek istemiştir.

52 Said Özervarlı, "Melek", *DİA*, XXIX, 40.

53 Aquinas, *Summa Theologica*, s.289.

54 Aquinas, *Summa Theologica*, s.292.

55 Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, III, Trans. Vernon J. Bourke, New York: 1955-57, Bölüm 91.

56 Aquinas, *Summa Theologica*, s.293.

57 Aquinas, *Summa Theologica*, s.294.

58 Bakara, 2/32: Melekler: "Biz, (sana itiraz olunmaktan) seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka, hiç bir ilimimiz yok. Gerçekten sen, her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olansın" dediler.

Melekler bu yeni varlığın kan dökme ve fesat çıkarma gibi özelliklerinden dolayı diğer varlıklardan farklı olacağını anlayabilmişler ve bu konuda akıl yürüterek, yeryüzünde kan dökecek canlılar mı yaratacağın diye Allah'a kaygılarını bildirmişlerdir.⁵⁹ İradeleri ve şuurları olmayan varlıklar bunu söyleyemez. Çünkü Allah Teâlâ meleklerle de düşünme özgürlüğü vermiştir. Meleklerin bir şeyin doğruluğu ya da yanlışlığı yönünde değerlendirmede bulunmaları onların hem şuurlu hem de iradeli olmalarını gerektirir.⁶⁰

7. Meleklerin Tikellere ve Geleceğe Dair Bilgisi

Thomas Aquinas meleklerin hem bilgi sahibi olduklarını hem de onların tikelleri bildiğini savunur. O, bazılarının bu durumu inkâr ettiğini belirterek buna karşı itirazlarını dile getirir ve şöyle der: Bu, ilkönce Katolik inancından uzaklaşmadır ki Kutsal kitaba göre tikel şeyler melekler tarafından idare edilir. Bu durumda eğer melekler tikeller hakkında bilgi sahibi olmasalardı tikellerin aktivitelerini idare edemezlerdi. İkinci olarak bu aynı zamanda meleklerin kendi zekâ ve iradeleriyle tanrısal gök kürelerinin taşıyıcıları olarak belirlendiğini öngören felsefi öğretiyeye de aykırıdır.

Meleklerin tikelleri bildiğini ifade eden Aquinas geleceğin bilgisinin sadece Tanrı'ya ait olduğunu belirterek, yaratılmış zekâların, insan, melek ve diğerlerinin geleceği bilmediğini ifade eder. Ona göre gelecek iki şekilde bilinir. Birincisi; bilinen şeyin içinde bulunan sebeplerden yola çıkılarak elde edilen bilgidir. Örneğin güneşin yarın doğacağını bilmesi gibi. İkinci olarak; gelecek olaylar kendilerinden, kendi varlık ve özlerinden bilinir. Bu şekildeki gelecek bilgisi yalnız Tanrı'ya aittir. Meleklerin zihni ve yaratılan her zekâ Tanrı'nın ezeliyeti yanında sınırlı kalır, bu sebeple gelecekte vuku bulacak şeyler yaratılmış olan zekâlar tarafından bilinmez.⁶¹ Burada şunu söylemek mümkündür. Aquinas meleklerin geleceğe dair bilgisinin, yarın güneşin doğacağını bilmesi örneğinde olduğu gibi kendi içlerinde barındırdıkları sebeplerden dolayı bilinebilen bazı şeylere münhasır olduğunu ifade etmektedir. Mutlak gelecek bilgisi ise sadece Tanrı'ya aittir.

8. Meleklerin Gizli Şeylere Dair Bilgisi

Aquinas, meleklerde çift yönlü bir bilgi olduğunu belirtir. Birincisi; meleğin kendi özünden ve türün doğuştan getirdiği bilgiye dayanan tabii bilgidir. Bu bilgi

59 Bakara, 2/30: "İşte o zaman Rabbin meleklerle: "Bakın, Ben yeryüzünde ona sahip çıkacak birini yaratacağım!" demişti. Onlar: "Seni övgüyle yüceltip takdis eden bizler dururken, orada bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak ve kan dökecek birini mi yaratacağın?" dediler. (Allah) "Sizin bilmediğiniz (çok şey var, onları) Ben bilirim!" diye cevapladı. Bu ayetten meleklerin gaybı bildiği anlaşılır. Çünkü Allah meleklerle insanın yeryüzünde kan dökeceği konusunda bilgiler öğretmiş, melekler de bu bilgiler üzerinde akıl yürütmüşler ve şöyle demişlerdir: "Yarattığın, rızık verdiğin, türlü türlü nimetlerle ikramda bulunduğun İnsanlar böyle bir işin nasıl yapar? Hâlbuki sen bizi yarattığın için biz seni tespih ediyor ve sana şükrediyoruz."

60 Fatiş, "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi" s.791-792.

61 Aquinas, *Summa Theologica*, s.297.

ile melekler gizli şeyleri bilmezler. Çünkü bu gizli şeyler salt Tanrı'nın iradesine bağlıdır. Fakat bir melek diğer bir meleğin düşüncesini öğrenemezse -ki bu meleğin iradesine bağlıdır- o zaman tamamen Tanrı'nın iradesine bağlı olan şeyi nasıl bilebilir. Burada Aquinas meleklerin yaratılış itibarıyla ve doğaları gereği birçok şeyi bildiklerini ve aynı zamanda meleklerin kendi aralarında gerçekleşen olayları bildiklerini ifade eder. Bu düşünce meleklerin ilim ve irade sahibi olmaları gerçeğine uygun düşmektedir. Bilgi sahibi olmayan bir meleğin Tanrı'dan aldığı görevlerini yerine getirmesi mümkün değildir.

Aquinas'a göre meleklerin başka tür bir bilgisi daha vardır. Bu bilgi türü onların Tanrı'nın kelamını ve içindekileri görmeleri vasıtasıyla olan bilgidir. Bu görüş sayesinde melekler gizli şeyleri bilirler ama hepsini değil. Onlar Allah'ın bildiği ölçüde değil Allah'ın irade ettiği kadarıyla bilebilirler.⁶² Tanrı'nın âlemlere yönelik tasarruflarının bazılarında meleklerin haberdar ve bilgi sahibi olması tabiidir. Ancak onların müşahede ettikleri ve muttali oldukları bilgi yine sınırlı bir bilgidir. Allah'ın irade ettiği kadarıyla melekler insanlar için gayb olan bazı bilgilere sahip olabilmektedirler.

Bazı Kur'an ayetlerinde peygamberlerin gaybı bilmemesiyle melek olmaması arasında bağlantı kurulması⁶³ ve Âdem neslinin kan dökmeğine dair meleklerin öngörüsüne işaret edilmesi⁶⁴ meleklerin gaybı bilme kapasitesini belirtiyorsa da işaretten bunun mutlak ve sınırsız olmayıp Allah'ın iznine bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Zira müteakip âyetlerde Allah meleklerle bilemeyecekleri hususların bulunduğunu söyleyerek bazı nesnelere isimlerini sormuş, onlar da Allah'ın öğrettiklerinin dışında bilgilerinin olmadığını itiraf etmişlerdir. Yine meleklerin insanlar hakkındaki şefaatinin bazı durumlarda sonuç vermeyeceğinin bildirilmesi⁶⁵ kapasitelerinin sınırlı ve Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu gösterir.⁶⁶

9. Meleklerde İrade Meselesi

Aquinas'ın düşüncesinde melekler irade sahibi varlıklardır. Buna delil olarak Aquinas Tanrı'nın iradesini gösterir. Ona göre her şey Tanrı'nın iradesinden çıkar. Her şey kendince iyiye doğru bir istekle mütemayildir ancak bu farklı yollarla olur. Bazıları bitkiler ve cansız bedenlerde olduğu gibi bilgi olmaksızın kendi tabii eğilimleriyle iyiye mütemayildir. İyiye doğru istekli olan bu tip eğilim tabii arzu olarak isimlendirilir. Yine aynı şekilde iyiye doğru meyilli olanlar ve bilgi sahibi olanlar, iyiliğin durumunu tam olarak bilmez ancak belirli bir iyiliği bilirler. Örneğin tatlıyı, beyazı vb. bilirler. Bu bilgiyi takip eden eğilim duygusal istek diye

62 Aquinas, *Summa Theologica*, s.299.

63 En'am, 6/50; Hüd, 11/31.

64 Bakara, 2/30.

65 Necm, 53/26.

66 Özervarlı, "Melek", *DİA*, XXIX, 41.

isimlendirilir. Bilgiye sahip olup iyiye eğilimli olan diğer şeyler bu bilgi vasıtasıyla iyiye kendileri bilirler. Bu akla uygun olan bir şeydir. Bu irade diye kavramlaştırılır. Buna uygun olarak melekler akılları vasıtasıyla iyiliğin evrensel durumunu kendileri bilir. Bu da gösteriyor ki melekler irade sahibidir.⁶⁷

Meleklerde irade özel bir güç ya da kuvvettir. Ne onların tabiatıdır ne de akıldır, bundan öte bir şeydir. Meleğin özü de değildir. Bu onların tabiatı değildir çünkü bir şeyin tabiatı veya özü o şeyi tamamen kapsar ve onun dışındaki şeyler onun özü değildir. Biz tabii bedenlerde hiçbir şeyden kaynaklanmayan, öze katılan bir eğilim görüyoruz ancak ona sahip olmak isteyen özden ve var oluşunda mevcut olan özden kaynaklanmaktadır. Fakat harici bir şeye olan eğilim öze katılan bir şeyden ileri gelir, aktif niteliklerden kaynaklanıp bir şeyler yapmakta iken ağırlıktan ve hafiflikten kaynaklanan bir yere olan eğilim gibi. İrade iyiye doğru tabii bir eğilim içindedir. Sonuç olarak öz ve irade, irade edenin özünde bütün iyilikler mevcut olduğunda aynıdır ki bunu Tanrı için söylüyoruz. O'nun iyiliği sebebiyle Tanrı onun dışında bir şey irade etmez. Bu herhangi bir yaratılan için söylenmez çünkü sonsuz iyilik yaratılan herhangi bir şeyin özünün dışındadır. Buna göre ne meleğin iradesi ne de herhangi bir varlık özünde böyle bir şeye sahip olabilir.⁶⁸

Aquinas'ın ifadelerinden şunu anlamak mümkündür. Melek mahiyeti gereği iyiye eğilimli olan varlıktır. İyiye olan bu meyil arzu olarak nitelenir ve irade ile bütünleşir ve sonrasında melekte iradi fiil meydana gelir. Ancak meleğe katılan bu irade kuvveti meleğin kendi tabiatından değildir, bu Tanrı'dandır.

Meleklerin serbest tercihe sahip olup olmadıkları konusunda da Aquinas şunları söyler; nerede akıl varsa orda serbest tercih de vardır. Bu da açıklamaktadır ki akılı olan meleklerde de serbest seçim vardır ve bu seçim insanlarda olan seçim yetkinliğinden daha üst yüksek derecede meleklerde mevcuttur.⁶⁹

Meleklerin irade sahibi olduğunu Kur'an ayetleri haber verir. Örneğin Allah'ın kullarını önlerinden ve arkalarından korumakla görevlendirilen,⁷⁰ mü'minlere cenneti müjdeleyen,⁷¹ dünyevi ve uhrevi darlıkta müminlere yardım eden,⁷² ölümlü müminlere selam verenler⁷³ meleklerdir.⁷⁴ Kur'an'ın diğer bazı ayetlerinde de meleklerin irade ve bilgi ile davrandıkları haber verilmektedir.

İlahi kitaplarda güçlü ve kuvvetli olarak haber verilen meleklerin bilgi ve iradede mahrum olmaları, onların yapıları ile bağdaşmaz. Çünkü melek denildiğinde güçlü, kuvvetli, süratli, düşünebilen, eleştirebilen, bazı ilahi vahiy ve bilgilere

67 Aquinas, *Summa Theologica*, s.306-307.

68 Aquinas, *Summa Theologica*, s.307-308.

69 Aquinas, *Summa Theologica*, s.308.

70 Ra'd. 13/11.

71 Fussilet, 41/30.

72 Enfal, 8/9; Ahzâb, 33/9.

73 Nahl, 16/32.

74 Bkz. Fatîş, "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi", s.795.

tanıklık eden bir varlık söz konusudur. Olumsuz anlamda bir nefis yapısına sahip olmayan melek diğer taraftan birçok yönüyle insandan daha yetenekli ve kabiliyetli bir mahiyete sahiptir. Böyle bir varlığın irade ve bilgi sahibi olması da tabiidir.

Sonuç

Thomas Aquinas'ın *Summa Theologia* adlı eseri Hıristiyan teolojisi için önemli bir kaynak teşkil ettiği gibi, Aquinas'ın söz konusu kitabındaki meleklerle dair görüşleri de Hıristiyan Angelolojisi için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aquinas kitabında meleklerin mahiyeti konusuna önemli bir yer ayırmış, meleklerin mahiyeti ile ilgili olarak birçok farklı başlıkta önemli fikirler ortaya koymuştur.

Thomas Aquinas'ın düşüncesinde melekler ruhani varlıklardır. Cismani olmadıkları gibi onların bir bedenleri de yoktur. Ona göre meleklerin mahiyeti bizim aklımızı aşan bir durumdur ve bundan dolayı aklımız onları kendi özleriyle kavrayamaz, ancak sınırlı bir oranda kavrayabilir. Aquinas'a göre melekler, ontolojik, ahlaki ve akli hususlar başta olmak üzere her yönüyle insanlardan üstündürler. Aquinas'a göre melekler zekâ, bilgi ve irade sahibidirler. Tanrı'yı, kendi varlıklarını ve başka varlıkları bilirler. Melekler tikel olan varlıkları ve insanların bilmediği bazı gizli şeyleri bilirler. İradeleriyle serbest tercihte bulunabilirler.

Aquinas, meleklerin mahiyeti, bilgisi ve iradeleri ile ilgili konuşurken önemli akli istidlallerde bulunmuştur. Aquinas zaman zaman Kutsal kitaba yaptığı referansların yanı sıra kendinden önceki filozof ve bilginlere de referansta bulunmuş, onların görüşlerini değerlendirmiş ve bazen tenkit etmiştir. Aquinas'ın meleklerle ilgili düşünceleri kutsal kitaba uygun olduğu gibi aklen de tutarlıdır denilebilir.

Kaynakça

- Aquinas, Thomas, *Summa Theologica*, (*Britannica, Great Books of The Western World* 19 içinde), Şikago: Şikago Ün. Yay., 1952.
- _____, *Summa Contra Gentiles*, III, Trans. Vernon J. Bourke, New York: Hanover House, 1955-57.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: 2002.
- Collins, Cames, *The Thomistic Philosophy of the Angels, a Dissertation.*, Washington D.C.: Catholic University Press, 1947.
- Çağrıncı, Mustafa "İbn Meymun", *DİA*, XX, 194-199.
- Erbaş, Ali, *Melekler Âlemi*, İstanbul: Nun yayıncılık, 1998.
- _____, "Melek", *DİA*, XXIX, 37-39.
- Fatış, Emrullah, "Meleklerde Şuur ve İrade Problemi" *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2 (2015), s.785-806.
- Halifât, Sahbân, "İbn Cebrol", *DİA*, XIX, 386-388.
- Müslim, Ebu Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyri, *Sahihu'l-Müslim*, İstanbul: 1423/1992.
- Özervarlı, Said, "Melek", *DİA*, XXIX, 40-42.
- Serdar, Murat, "Hıristiyanlık ve İslam'da Meleklerin Varlık ve Kısımları (Angelojik Bir Mukâyese Denemesi)", *Bilimname*, 17 (2009), s.139-164.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ